

забіваў, бы клін; Напльвалі хмары, Гаслі зрэнка надзей; Струна сумнення ў сэрцы не чула; Ці не таму З сэрца мінусаў друг Скідаль гэтак цяжка На чысты абрус?; Туманы, як паромы, Сплывуць за нябачныя пні, – Сонца прадвесце – промні – Клавішы цішыні; Падаю ў зялёны магніт травы.

Такім чынам, у творчасці Алега Лойкі па-мастацку ўмела выкарыстоўваюцца метафары, якія арганічна ўпісваюцца як у навукова-публіцыстычны, так і ў паэтычны дыскурсы. У навукова-публіцыстычных творах пераважаюць вобразныя азначэнні і метафары са станоўчай, адмоўнай і нейтральнай канатацыяй, персаніфікаваныя, антрапамарфічныя і анімістычныя другасныя намінацыі. У паэтычных творах выкарыстоўваюцца вонкавападабенчыя, экзистэнцыяльныя, псіхалагічныя, квантытатыўныя, квалітатыўныя, тэмпаральныя, індывідуальна-аўтарскія і іншыя метафары, якія надаюць выказванню пачуццёва-эмацыянальную свежасць, выразнасць і экспрэсіўную насычанасць, пашыраюць вобразнасць інфармацыі, абвастраюць індывідуальнае бачанне разнастайных праблем жыцця чалавека і яго духоўнага патэнцыялу.

Пра жыццёвы і творчы шлях Алега Лойкі, яго паэтычную, навуковую, дакументальна-даследчыцкую дзейнасць напісана многа. Упэўнены, што ў будучым даследчыцкая дзейнасць па вывучэнні творчасці Алега Лойкі не закончыцца. Пра неўміручасць і нязменную запатрабаванасць творчай спадчыны Алега Лойкі цудоўна выказаўся Алесь Бельскі ў кнізе “Чалавек з сонечнаю ўсмешкай”: *Такія паэты, як Алег Лойка, не знікаюць, яны прадаўжаюць духоўнае жыццё пасля смерці, жывуць датуль, пакуль іх слова будзе гучаць у вершах, пакуль будзе існаваць Беларусь, зямля Слоніўская і мова нашага народа* [2, с. 142].

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Чалавек з сонечнаю ўсмешкай: кн. пра Алега Лойку; рэдкал.: А. Бельскі (уклад.) [і інш.]. – Мінск: Выдавец Зміцер Колас, 2019. – 323 с.
2. Праневіч, Г. Дарога праз Берасце / Г. Праневіч // Лойка, А. Дрэва жыцця: кн. аднаго лёсу. – Слонім: ГАУПП “Слонім. друкарня”, 2004. – 624 с.

УДК 821.161.3.09(092)Лойка А.

МАСТАЦКАЯ АДМЕТНАСЦЬ ВЕРША-ПАСЛАННЯ Ў ПАЭЗІІ АЛЕГА ЛОЙКІ

С. М. Тарасава, А. В. Дунько

*Гродзенскі дзяржаўны ўніверсітэт імя Янкі Купалы
Гродна, Рэспубліка Беларусь
les-64@mail.ru*

На матэрыяле творчасці А. Лойкі асэнсоўваецца сучасны стан жанру верша-паслання. Аўтарамі аналізуецца праблемна-тэматычная адметнасць твораў, прапанована іх класіфікацыя па выяўленасці аб’екта паслання.

Ключавыя словы: паэтычны жанр; верш-пасланне; лірычны герой; аўтар; адрасат.

ARTISTIC SPECIFICS OF THE POETIC MESSAGES IN THE POETRY OF ALEH LOJKA

S. M. Tarasava, A. V. Dunko

Yanka Kupala Grodno State University
Grodno, Republic of Belarus
les-64@mail.ru

Based on the material of A. Lojka's creativity, the current state of the genre of poetic messages is comprehended. The author analyzes the problem-thematic feature of the works, proposes this classification according to the representation of the object of the message.

Key words: poetic genre; poem-message; lyrical hero; author; addressee.

Беларуская паэзія на ўсіх этапах свайго развіцця нязменна дэманстравала актыўны жанравы пошук. Гэтым і тлумачыцца наяўнасць у ёй самых разнастайных жанраў і жанравых форм. Сучасны этап развіцця беларускай паэзіі стаў прыдатным часам для іх паўнацэннага функцыянавання. В. Рагойшам дакладна адзначана, што «па колькасці і характары жанраў і іх разнавіднасцей можна ўскосна меркаваць пра багацце мастацкіх набыткаў асобных пісьменнікаў і нацыянальных літаратур наогул» [11, с. 331].

Аблічча сённяшняй беларускай паэзіі ствараецца і тымі жанрамі, гісторыя якіх пачынаецца з далёкай старажытнасці. З тых часоў бярэ выток і верш-пасланне. Яго арыгінальная паэтычная форма склалася, найперш, пад уплывам непасрэднай мастацкай задачы – данесці адрасату важную думку. Гэтыя творы выразна вылучаюцца сярод іншых арыгінальнасцю зместу, яркай мастацкай палітрай, багатай інструментарыйкай вершаванага радка. Узоры вершаў-пасланняў сустракаем у творчасці Янкі Купалы, Якуба Коласа, Максіма Багдановіча. Гэта і абумовіла запатрабаванасць названага жанру на новых этапах развіцця беларускай літаратуры. Паэты пазнейшага часу плённа працягваюць гэту ўсталяваную пісьменнікамі-класікамі традыцыю.

Натуральна, што слоўнікі і даведачныя выданні не абмінулі ўвагай такія адметныя па сваёй паэтычнай форме жанры.

У старэйшым па часе выдання даведніку «Словарь литературных терминов» у 2 т. (1925) сустракаем наступнае тлумачэнне: «Пасланне – пісьмо ў вершах. Яшчэ Гарацый даў узоры такіх пасланняў, якія маюць у яго то зусім прыватны характар, то закранаюць тэмы агульнай знакаваці» [3, с. 615]. Пра пасланне як жанр згадвае «Літаратурны энцыклапедычны слоўнік» (1987): «Пасланне, эпістала (грэч. *epistole*), літаратурны жанр: вершаваны ліст. У еўрапейскай паэзіі ўпершыню з'яўляецца ў Гарацыя, жыве ў лацінскай новамоўнай паэзіі сярэднявечча і Адраджэння, расцвітае ў эпоху класіцызму XVII–XVIII ст. (Н. Буало, Вальтэр, А. Поп, А. П. Сумарокаў)» [5, с. 290].

«Літаратурная энцыклапедыя» (2001) дапаўняе гісторыю развіцця жанру паслання новымі фактамі і ўказвае на яго характэрныя прыкметы: «Фармальная адзнака паслання – наяўнасць звароту да канкрэтнага адрасата і адпаведна такія матывы, як просьбы, пажаданні, павучанні і інш.» [4, с. 763].

Беларускі літаратуразнавец В. Рагойша дае наступнае азначэнне жанру верша-паслання: «Пасланне – верш, напісаны ў форме звароту да нейкай рэальна існуючай асобы ці асоб. Нярэдка набывае форму маналагічнай прамовы-развагі або адкрытага ліста да каго-небудзь. Прычым аб'ект паслання падчас цікавіць паэта не столькі сам па сабе, колькі тым, што дае падставу паразважаць пра пэўныя сацыяльна-палітычныя, гістарычныя або мастацтвазнаўчыя праблемы» [11, с. 409].

Разгорнутую характарыстыку верша-паслання знаходзім у артыкуле І. Кульбянковай «Пасланне як літаратурны жанр у беларускай літаратуры XX ст.: вытокі і эвалюцыя», дзе адзначана, што «спецыфіка верша-паслання вызначаецца ў першую чаргу формай, а змест можа быць розным – сцвярдзальным і адмаўляльным, высокім і нізкім, гераічным і сатырычным, інтымна-даверлівым, глыбока асабістым і грамадзянска-страсным, абагульненым... Арыентуючыся на даўнюю традыцыю, пасланне захавала ўсе прыёмы, што выкарыстоўваліся пры напісанні лістоў: і ў адпаведнасці з этыкетам ветлівы ўступ,

абгрунтаванне прычын звароту да адрасата, і выклік яго на размову, на суперажыванне таго, што баліць аўтару, і напружанасць інтанацыі» [2, с. 4].

Намі ўзята за аснову наступнае азначэнне: верш-пасланне – гэта паэтычны жанр, які пабудаваны ў форме звароту да чалавека або некалькіх асобаў, да ўмоўнага адрасата або прадмета-аб’екта. Фармальнымі адзнакамі верша-паслання варта лічыць захоўванне шэрагу стандартных эпістальных элементаў: наяўнасць адрасата, непасрэдна зварот да яго, які можа быць прадстаўлены ў самой назве твора, асобая структура выкладання думкі, у якой пазнаюцца пачатак і канец паэтычнага паслання, выкарыстанне спецыфічных дзеяслоўных формаў, якія перадаюць просьбу, пажаданне, павучанне. У змястоўным плане падразумяваецца наяўнасць адносін паміж адрасатамі, паэт выказвае свае думкі, пачуцці, перажыванні, адносіны да таго, каму адрасавана інфармацыя.

Намі заўважана, што верш-пасланне з’яўляецца больш частай з’явай у творчасці пісьменнікаў старэйшых пакаленняў. Заканамерным бачыцца з’яўленне названага жанру не на пачатковым этапе іх творчасці, а ў больш позніх перыядах, тады, калі чалавекам многа перажыта, асэнсавана, калі вызначаны і ўсталяваны пэўныя жыццёвыя прыярытэты, прыхільнасці і густы.

Творчасць Алега Лойкі, беларускага пісьменніка з філалагічнага пакалення, паэта, празаіка і літаратуразнаўцы, стала прапісана ў беларускай літаратуры. Яго творчая спадчына дастаткова аб’ёмная – літаратуразнаўчыя працы, кнігі прозы і публіцыстыкі, пераклады, дзясяткі паэтычных зборнікаў. У кнігах беларускага аўтара выяўлены глыбокі і неардынарны аўтарскі погляд на свет, літаратуру і мастацтва, на чалавека ўвогуле. Многае ў творчасці беларускага паэта прызнана бяспрэчна знакавым, бо выразна пазначана пячаткай сапраўднага майстра. Але сёння, як трапіна зазначыў В. Рагойша, «творчасць А. Лойкі – пісьменніка, гісторыка літаратуры – сама ўжо становіцца гісторыяй» [11, с. 12]. У паэтычных творах Алега Лойкі чытаецца не толькі яго ўласная біяграфія, гэта свет жыцця беларусаў на злome двух стагоддзяў, іх самыя драматычныя і светлыя старонкі.

Літаратуразнаўцы не абыходзілі ўвагай творчасць А. Лойкі: на выхад новых паэтычных кніг адгукаліся рэцэнзіямі (на зб. «Блакітнае азерца» з рэцэнзіяй «Думка і пачуццё» (Полымя, 1966, № 1) выступіў В. Рагойша, зб. «Няроўныя даты» адзначыла рэцэнзія Т. Чабан і інш.), пазней агляды творчасці зрабілі В. Рагойша ў артыкуле «Зорка Алега Лойкі», А. Бельскі «Алег Лойка», Л. Алейнік «Ідэі і стыль Алега Лойкі» і інш. Даследчыкі ўказвалі на «ўніверсальнасць» таленту пісьменніка, дакладна вызначалі рысы яго стылю, характар лірычнага героя, падкрэслівалі жанравую разнастайнасць яго творчасці. В. Рагойша заслужана называе А. Лойку «самым прадуктыўным аўтарам балад», праз якія, па сцвярджанні даследчыка, аўтар «лагічна і паслядоўна прыйшоў да чыстых паэм» [10, с. 13]. Сапраўды, паэзія А. Лойкі дае цікавыя ўзоры твораў самых розных жанраў – найперш, балады, оды, элегіі, верша-прысвячэння. У зборніках 1960-х гадоў пачынае з’яўляцца і верш-пасланне, які стане прыкметным жанрам практычна ва ўсіх наступных кнігах паэта.

Пра жанр верша-паслання і прысвячэння каратка згадвае ў сваім аглядным артыкуле А. Бельскі, адзначыўшы, што «многія творы А. Лойка прысвяціў сябрам і землякам, родным і блізкім, памяці бацькоў і іншых добрых людзей, хто пакінуў гэты свет. Вершы <...> красамоўна гавораць нам пра паэтаву чалавечнасць і душэўную шчодрасць, раскрываюць яго цеплыню пародненасці з людзьмі, здольнасць суперажываць гору і бядзе іншых, быць памятливым» [1, с. 269].

На жаль, падрабязнага разгляду спецыфікі верша-паслання ў паэзіі А. Лойкі пакуль яшчэ не зроблена. Зварот да верша-паслання ў творчасці Алега Лойкі абумоўлены неабходнасцю аб’ектыўнага асэнсавання стану і перспектывы беларускіх узораў гэтага жанру.

Ужо ў першым паэтычным зборніку А. Лойкі «На юначым шляху» (1959) [6] звяртаюць на сябе ўвагу некалькі вершаў, дзе аўтарам выразна называецца аб’ект, якому паэт адрасуе свае пачуцці і думкі. У вершы «Маю радасць, мой боль...» гэты адрасат – паэтычнае натхненне, з якім аўтар гатовы раздзяліць і сваё шчасце, і сваю горыч. Дзеяслоўная форма загаднага ладу, выкарыстаная аўтарам, перадае просьбу творцы аб наданні сілы і адвагі свайму палымянаму вершу («Дай мне верш, ды такі, / Без якога пражыць немагчыма» [6, с. 23]). У вершы «Наказ сэрцу» аб’ектам-адрасатам становіцца само паэтава сэрца, якому таксама адсылаюцца ўзнёсла-трапяткія пажаданні. Магчыма, у згаданых вершах паўстаюць не ўсе з вышэйназваных фармальных адзнак верша-паслання, але ў творах выразна змадэлявана камунікатыўная сітуацыя, якую і прынята лічыць жанравай дамінантай верша-паслання.

Важным элементом жанру пасланья лічыцца сама назва твора, у якой утрымліваецца або прамое называнне жанру (пасланне, пісьмо), або ўскоснае праз ўказанне на канкрэтнага адрасата ў форме назоўніка або цэлага словазлучэння давальнага склону.

У зборніку «Задуменныя пралескі» (1961) [7] А. Лойкі ўжо прадстаўлены яскравы ўзор такога верша – пасланне «Амерыканскаму другу», дзе аўтар звяртаецца да замежнага сабрата з заклікам аб'яднаць сумесныя высілкі для пабудовы больш шчаслівага грамадства («падай руку мне, брат...»). У вершы праявіў сябе цэлы шэраг стандартных эпістальярных элементаў: наяўнасць назвы з указаннем адрасата, прысутнасць камунікатыўнай сітуацыі, звароткавыя формы (ты, брат), дзеяслоўныя формы загаднага ладу з выказаннем просьбы, пажадання.

Наступныя па часе выдання паэтычныя зборнікі будуць даказваць: паэт больш смела ўжывае жанр паэтычнага пасланья, з кожным новым творам пашыраючы кола сваіх адрасатаў.

Вызначаны намі корпус тэкстаў са зборнікаў А. Лойкі, найперш, дае магчымасць заўважыць наяўнасць дастаткова разнапланавых аб'ектаў, якім адрасаваны вершы. Значная колькасць паэтычных пасланьняў паэта прысвечаны канкрэтным асобам, тым, найперш, з кім яго звязвалі блізкія сваяцкія або сяброўскія адносіны. Вершы-пасланні названай групы дакладна ўказваюць на блізкасць духоўных арыенціраў аўтара і адрасата, блізкасць іх светаўспрымання, разумення імі іншых агульначалавечых каштоўнасцей. У такіх творах імя адрасата абавязкова вынесена ў назву верша або ўказана іншая канкрэтная дэталі, напрыклад, ступень сваяцтва. Кранаюць душэўнасцю і цеплынёй вершы-пасланні «Сястры», «Дачцэ Тоні», «Бацьку на пяцідзесяцігоддзе», у якіх паэт адрасуе сваім блізкім самыя ветлыя і сардэчныя словы, падкрэсліваючы тым самым знакавую прысутнасць названых асоб у яго жыцці. Прыязная і выключна ўзвышаная інтанацыя пранізвае верш «Сястры»: «Ты мне – дарункам Божага, // Шчаслівасці пара, – // А слова больш прыгожага // Няма, як ты, сястра!» [9, с. 100]. Пра песную духоўную еднасць, якая лучыць паэта А. Лойку з сябрамі-творцамі, апавядаецца ў паэтычных пасланнях «Сцяпану Александровічу-капыляніну», «Анатоліу Вярцінскаму» і інш. У аснове падобных вершаў ляжыць ідэя творчага братэрства, разуменне дружбы як духоўнага саюза: «І калі я табе на свеце рад, // І калі я табе на свеце брат, // Паверым у братэрства чалавецтва» [8, с. 111]. Верш «Анатоліу Вярцінскаму» не толькі ўзор пасланья, ён укладзены ў форму санета, што выразна сведчыць пра схільнасць традыцыйнага паэтычнага жанру да фармальнага ўзаемадзеяння з іншымі паэтычнымі формамі.

Вялікую частку вершаў-пасланьняў А. Лойкі складаюць творы, прысвечаныя памяці памерлых, так званыя пасланні «на смерць». Іх вылучае характэрная назва – «Памяці Назыма Хікмета», «Памяці Аляксея Пысіна» і інш. Пасланне ў падобных творах набывае ўмоўнае значэнне: тэксты, адрасаваны памерлай асобе, але падкрэсліваюць магчымасць дыялогу як з жывым чалавекам. Пасланні названага фармату сталі больш частай з'явай у паэзіі А. Лойкі сталага перыяду творчасці, у зб. «Неўміручасць» (2000), «Ушанаванне» (2001). У пераліку асоб-адрасатаў самыя розныя імёны: творцы («Памяці Назыма Хікмета», «Светлай памяці Максіма Танка» і інш.), палітыкі («Памяці Г. В. Старавойтавай», «Памяці Г. Д. Карпенкі» і інш.), родныя і сваякі паэта («Памяці цёткі Аняты», «Памяці бацькі» і інш.). Для вершаў названай групы характэрны ўказанні на канкрэтныя факты з біяграфіі асобы, наяўнасць аўтарскай ацэнкі яе заслуг, адпаведная танальнасць, дзе дамінуе скрушны журботны матыў. Так у вершы «Светлай памяці Максіма Танка» А. Лойка падкрэслівае знакаваць здзейсненага памерлым паэтам для беларускага народа і радзімы: «Вы – з-пад Нарачы волат той, // Што Антэем зямельку-маці // Нам усім рабіў святой // І адзінай на волі гаццю...» [9, с. 156]. Паэту балюча і скрушна ад думкі, што зямля страціла таленавітую асобу, што магла так самаахвярна служыць ёй і словам, і справай.

Асобую групу сярод вершаў-пасланьняў складаюць творы, дзе ў якасці атрымальніка інфармацыі выступае пэўная колькасць асобаў, якая такім чынам стварае вобраз зборнага адрасата. У такіх вершах, як правіла, найбольш раскрываецца грамадская пазіцыя самога паэта, яго кола прыхільнасцяў ці антыпатый. Для аўтара ўжо не важна захаванне біяграфічнай канкрэтыкі, паэт аналізуе, разважае, павучае. Зборны адрасат, такім чынам, дэманструе або ідэйную блізкасць яго да аўтара, або процілегласць. Прыкладам служаць вершы «Маладым паэтам», «Сябрам», «Франтавікам», або «Адрачэнцам», «Недаверлівым», «Адылаўцам» і інш. У пасланнях праявілася імкненне паэта да разважанняў і роздуму, схільнасць да паглыбленай рэфлексіі, да самааналізу.

Вылучаецца ў паэзіі А. Лойкі і група вершаў, дзе аўтарская думка скіравана да ўмоўнага адрасата, напрыклад, «Роднай мове», «Роднаму краю». Наяўнасць такога атрымальніка дыктуецца не адсутнасцю блізкіх аднадумцаў паэта, а жаданнем апаэтызаваць вельмі блізкія самому аўтару з'явы.

Нягледзячы на пэўную адметнасць выбраных аўтарам аб'ектаў звароту, вершы-пасланні да ўмоўнага адрасата маюць выразную агульную дэталю: яны характарызуюцца асобай узрушанай, нават урачыстай інтанацыяй. Больш таго, у творах выразна гучыць падзячнае слова аўтара кожнаму з названых аб'ектаў, што дазваляе заўважыць наяўнасць сінтэзаванай паэтычнай формы, дзе паядналіся рысы верша-паслання і оды.

Такім чынам, праведзеныя назіранні дазваляюць канстатаваць, што жанравае поле беларускай паэзіі XX ст. характарызуецца складанымі і рознабаковымі пошукамі ў рэчышчы мастацкай формы, што абумовіла зацікаўленасць жанрам верша-паслання паэтаў філалагічнага пакалення. Узоры названага жанру знаходзім і ў паэзіі А. Лойкі, у творчасці якога падобныя творы служаць выяўленню агульначалавечых, грамадскіх, эстэтычных поглядаў паэта. Найперш, вершы-пасланні паэта можна класіфікаваць па выяўленасці аб'екта прысвячэння. У працэсе даследавання намі вылучаны іх наступныя разнавіднасці: вершы, адрасаваныя канкрэтнай асобе, пасланні, адрасаваныя памерлым, зборнай колькасці асобаў, умоўнаму адрасату. Паэтычныя пасланні А. Лойкі, нягледзячы на разнапланавасць аб'екта-адрасата, захоўваюць шэраг адпаведных эпістальярных элементаў: характэрная назва, часта ў форме непасрэднага звароту, наяўнасць камунікатыўнай сітуацыі паміж аўтарам і адрасатам, рытарычныя канструкцыі ў змесце верша. А. Лойка творча выкарыстаўшы вопыт папярэднікаў, прыкметна абнавіў змястоўны бок паэтычнага паслання, а таксама прадставіў у сваіх творах агульналітаратурную тэндэнцыю – стварэнне новых сінтэзаваных форм паэзіі.

Бібліяграфічныя спасылкі

1. Бельскі, А. Класікі і сучаснікі ў школе: вывучэнне творчасці пісьменнікаў / А. Бельскі. – Мінск: Аверсэв, 2005. – 352 с.
2. Кульбянкова, І. М. Пасланне як літаратурны жанр у беларускай літаратуры XX ст.: вытокі і эвалюцыя / І. М. Кульбянкова // Весн. Магілёўс. дзярж. ун-та імя А. А. Куляшова. – 2007. – № 4 (28). – С. 139–144.
3. Литературная энциклопедия: словарь литературных терминов: в 2 т. / под ред. Н. Бродского [и др.]. – М.; Л.: Изд-во Л. Д. Френкель, 1925. – Т. 2. – С. 629–633.
4. Литературная энциклопедия терминов и понятий / под ред. А. Н. Николюкина; Ин-т науч. информации по общественным наукам РАН. – М.: Интелвак, 2001. – 1600 стб.
5. Литературный энциклопедический словарь / под общ. ред. В. М. Кожевникова, П. А. Николаева; редкол.: Л. Г. Андреев, [и др.]. – М.: Сов. энцикл., 1987. – 752 с.
6. Лойка, А. На юначым шляху: вершы / А. Лойка. – Мінск: Дзяржвыд. БССР, 1959. – 73 с.
7. Лойка, А. Задуменныя пералескі: вершы / А. Лойка. – Мінск: Дзяржвыд. БССР, 1961. – 78 с.
8. Лойка, А. Талая вясна: вершы і паэмы / А. Лойка. – Мінск: Маст. літ., 1990. – 238 с.
9. Лойка, А. Ушанаванне: кн. паэзіі / А. Лойка. – Слонім: ГАУПП «Слонім. друкарня», 2001. – 319 с.
10. Рагойша, В. Верш. Паэзія: энцыкл. даведнік / В. Рагойша. – Мінск: Беларус. Энцыкл. імя П. Броўкі, 2020. – 472 с.
11. Рагойша, В. Зорка Алега Лойкі / В. Рагойша // Роднае слова. – 2001. – № 5. – С. 9–15.